

سه رسالہ ی فارسی

(به انضمام رسالہ ی ترکی ۴۰ حدیث)

از:

حکیم ملا محمد فضولی

مقدمہ و تصحیح:

دکتر ح. م. صدیق

تہیہ و تنظیم:

شاہ رخ نخعی - کریم اسدی

سرشناسه: فضولی بغدادی، محمد بن سلیمان، ۹۷۶-۹۱۳ ق.

عنوان و نام پدیدآور: سه رساله فارسی از ملامحمد فضولی.

مشخصات نشر: تهران تکرخت ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۴۸۰ ص. شابک: ۳-۳۴-۶۶۴۶-۶۰۰-۹۷۸

موضوع: فضولی بغدادی، محمد بن سلیمان، ۹۱۳-؟ ق. - نقد و تفسیر

موضوع: نثر فارسی - قرن ۱۰ ق. موضوع: بدیع - متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: پزشکی اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: فلسفه اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴

شناسه افزوده: نخعی، شاهرخ، ۱۳۳۶ - شناسه افزوده: اسدی، کریم، ۱۳۲۸ -

شناسه افزوده: محمدزاده صدیق، حسین، ۱۳۲۴ - مقدمه نویس و مصحح.

رده بندی کنگره: ۶۰۶۸ PIR / ف ۶ س ۹ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی: ۸۸۴ ف ۸

شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۶۲۸۰

حکیم ملامحمد فضولی

سه رساله فارسی

(به اقسام رساله ترکیبی و حدیث)

مقدمه و تصحیح: دکتر حسین محمدزاده صدیق

تهیه و تنظیم: شاهرخ نخعی - کریم اسدی

محل نشر: تهران / سال نشر: ۱۳۹۲ / شمارگان: ۱۰۰۰ / نوبت چاپ: اول

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان - شابک: ۳-۳۴-۶۶۴۶-۶۰۰-۹۷۸

نشانی: تهران، خیابان جمهوری، ابتدای نوفلاح، پلاک ۱.

تلفن: ۶۶۵۶۵۱۳۲

سخن ناشر

پس از انتشار جلد اول آثار «حکیم ملا محمد فضولی» - شامل کلیات غزلیات ترکی و فارسی به تصحیح دکتر حسین محمدزاده صدیق - که به همت آقایان شاهرخ نخعی و کریم اسدی تهیه و تنظیم شد، برای انتشار جلد دوم نیز ایشان سبب خیر شدند با سپاس از هر دو بزرگوار به اطلاع خوانندگان می‌رسانم جلد سوم نیز در آینده نزدیک انتشار خواهد یافت. بدین گونه کلیه آثار «فضولی» به تصحیح استاد به شکلی نفیس در دسترس خواهد بود.

کتاب حاضر شامل سه رساله فارسی به شرح زیر است:

۱- رساله‌ی معما که آن یکی از صنایع فن بدیع است که در فاصله‌ی قرن نهم تا یازدهم هجری در میان شاعران ایران رواج یافت و فضولی در قرن دهم در واقع راه‌نما و آموزش معماسازی را نوشته است.

۲- رساله‌ی صحت و مرض یا حسن و عشق و یا سفرنامه‌ی روح که یک سفرنامه‌ی تمثیلی و خیالی با نثر بسیار زیبا است و محتوای آن در واقع، گزارش ذهنیات این شاعر حکیم از مشاهدات نامریی خود است و جنبه‌ی طب هم دارد.

۳- رساله‌ی رند و زاهد که نشانگر تسلط کم نظیر حکیم فضولی به تحلیل و تقریب دقایق فلسفی و کلامی می‌باشد.

در هر سه رساله، مقدمه‌های استاد محترم دکتر ح. م. صدیق هم نقل شده است و از ایشان سپاسگزار هستیم که امکان ترتیب و تنظیم و گردآوری این رسالات را به ما دادند تا فرصتی برای خدمت به ادبیات این مرز و بوم باشد. شایان ذکر است که به این سه رساله، رساله‌ی ترکی چهل حدیث فضولی را نیز ضمیمه کردیم که در واقع ترجمه‌ای از چهل حدیث فارسی عبدالرحمن جامی است.

امیدواریم مقبول نظر خوانندگان محترم قرار گیرد.

مهندس سرسید اصاخ شکر خدایر

مدیر مسئول نشر نگار رفعت

رساله‌ی اول:

دستور معما ۱۸۸-۳۷

بخش نخست: مقدمه ۳۹

۱. نگاهی به منابع ۳۹

۱-۱. ترجمان البلاغه ۳۹

۱-۲. حقائق السحر ۴۱

۱-۳. کشف اصطلاحات نون ۴۱

۱-۴. المعجم ۴۴

۱-۵. بدایع الافکار ۴۴

۱-۶. ابداع البدایع ۴۹

۲. معما سازان ۵۱

۲-۱. بدیع تبریزی ۵۱

۲-۲. شرف یزدی ۵۲

۲-۳. عبدالرحمان جامی ۵۳

۲-۴. میرحسین معمای ۵۴

۲-۵. سید شریف شریفی ۵۶

۲-۶. محمد بدخشی ۵۶

۲-۷. سیفی بخاری ۵۸

۲-۸. یوسف بدیعی ۵۸

۳. حل چند معما ۵۹

[حساب جمل] ۶۴

۴. رساله‌ی «دستور معما»ی فضولی ۶۵

۴-۱. رغبت ملا محمد فضولی به

معما سازی ۶۵

پیش گفتار ۱۱

۱. شخصیت فضولی ۱۱

۲. آثار فضولی ۱۴

۱-۲. آثار عربی ۱۴

۱-۱. ۲. دیوان عربی: ۱۴

۲-۲. مطلع الاعتقاد فی معرفة المبدأ

و المعاد ۱۵

۲-۳. آثار ترکی ۱۷

۲-۱. ۲. دیوان ترکی: ۱۷

۲-۲. ۲. لیلی و محتوی: ۲۱

۲-۳. ۲. بنگ و باده: ۲۳

۲-۴. ۲. قیرخ حدیث: ۲۵

۲-۵. ۲. صحبة الأثمار: ۲۵

۲-۶. ۲. حقیقه السعدا: ۲۷

۲-۷. ۲. مکتوبات و منشآت: ۲۸

۳-۲. ۲. آثار فارسی ۲۹

۳-۱. ۲. هفت جام: ۳۰

۳-۲. ۲. انیس القلب: ۳۱

۳-۳. ۲. صحت و مرض (سفرنامه روح): ۳۳

۳-۴. ۲. رندو زاهد: ۳۳

۳-۵. ۲. رساله‌ی معنائیه: ۳۳

۳-۶. ۲. فرهنگ ترکی به فارسی: ۳۳

۳-۷. ۲. دیوان فارسی: ۳۴

۳. مجموعه‌ی حاضر ۳۵

جدول اختصارات ۳۶

۴-۲. نسخه‌های خطی..... ۶۶	۴. اعمال تزییلی..... ۱۶۵
۵. حل چند معمای فضولی..... ۶۹	۴-۱. [تحریر و تسکین]..... ۱۶۵
۶. شیوه‌ی تصحیح..... ۸۰	۴-۲. [تخفیف و تشدید]..... ۱۶۷
بخش دوم: متن «دستور معما»... ۸۱	۴-۳. [مد و قصر]..... ۱۶۷
[تحمیدیه]..... ۸۱	۴-۴. [معروف و مجهول]..... ۱۶۸
[مقدمه]..... ۸۲	۴-۵. [ترقیق و تفخیم]..... ۱۶۹
تعریف [معما]..... ۸۶	معماهای ترکی..... ۱۷۱
[اعمال معما]..... ۸۹	بخش سوم: افزوده‌ها..... ۱۷۸
۱. اعمال سهیلی..... ۸۹	۱. اسامی معمایی..... ۱۷۸
[۱-۱. انتقاد]..... ۸۹	۲. عبارات عربی..... ۱۸۳
[۱-۲. فصل تحلیل]..... ۹۳	۳. اصطلاحات معمایی..... ۱۸۴
[۱-۳. ترکیب]..... ۱۰۱	۴. لغات دشوار..... ۱۸۵
[۱-۴. تبدیل]..... ۱۰۴	
۲. اعمال تحصیلی..... ۱۱۳	رساله‌هاى دوم:
۱-۲. [تنصيص و تخصيص]..... ۱۱۳	صحت و مرض ۲۷۴-۱۸۹
۲-۲. [تسمیه]..... ۱۱۶	بخش نخست: مقدمه..... ۱۹۱
۲-۳. [تلمیح]..... ۱۱۸	۱. سفرنامه‌های تمثیلی و خیالی..... ۱۹۱
۲-۴. [ترادف و اشتراک]..... ۱۲۰	۱-۱. خماسه‌ی گیل‌گمش..... ۱۹۲
۲-۵. [کنایت]..... ۱۲۱	۱-۲. ارداویراف‌نامه..... ۱۹۳
۲-۶. [تصحیف]..... ۱۲۷	۱-۳. سیرالعباد الی المعاد..... ۱۹۴
۲-۷. [استعاره]..... ۱۳۴	۱-۴. سفرنامه‌های تمثیلی ابن سینا..... ۱۹۵
۲-۸. [حساب]..... ۱۳۶	۱-۵. رساله الطیر امام محمد غزالی..... ۱۹۷
۳. اعمال تکمیلی..... ۱۴۵	۱-۶. عقل سرخ..... ۱۹۷
۳-۱. [تألیف]..... ۱۴۵	۱-۷. منطق الطیر..... ۱۹۷
۳-۲. [عمل اسقاط]..... ۱۵۰	۱-۸. چنگ‌نامه..... ۱۹۸
۳-۳. [عمل قلب]..... ۱۶۱	

۱-۹. کمدی الهی..... ۱۹۹	۱۱- ۴ - ۲. اختیار مفاهیم خاص از
۱۰- ۱. سیر زایل ۲۰۰	کلمات و ترکیبات: ۲۱۰
۱۱- ۲. سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ ۲۰۰	۱۲ - ۴ - ۲. از ویژگی‌های تحریری و
۲. رساله‌ی صحت و مرض ۲۰۲	نگارشی ۲۱۰
۱- ۲. معرفتی اثر ۲۰۲	۵ - ۲. توصیف نسخه‌های خطی .. ۲۱۰
۲- ۲. چکیده‌ی رساله‌ی صحت و مرض	۱ - ۵ - ۲. نسخه‌ی الف: ۲۱۱
..... ۲۰۳	۲ - ۵ - ۲. نسخه‌ی ب: ۲۱۲
۳- ۲. ترجمه‌های ترکی سفرنامه‌ی روح	۳ - ۵ - ۲. نسخه‌ی ج: ۲۱۲
..... ۲۰۵	۴ - ۵ - ۲. نسخه‌ی د: ۲۱۳
۴- ۲. فواید ادبی رساله‌ی صحت و	۵ - ۵ - ۲. نسخه‌ی و: ۲۱۳
مرض ۲۰۶	۶- ۵ - ۲. نسخه‌ی نا: ۲۱۳
۱- ۴ - ۲. آوردن سجع‌های زیبا: ۲۰۷	۶- ۲. شیوه‌ی تصحیح ۲۱۴
۲- ۴ - ۲. تکرار ضمیر: ۲۰۷	بخش دوم: متن «صحت و مرض» ۲۱۷
۳- ۴ - ۲. حذف فعل به قرینه: ۲۰۷	بخش سوم: افزوده‌ها ۲۶۶
۴- ۴ - ۲. حذف به قرینه‌ی ذهنی: ۲۰۷	۱. ترکیبات: که برای آن‌ها مفاهیم
۵ - ۴ - ۲. تکرار فعل همانند در یک	خاص اختیار شده است ۲۶۶
عبارت: ۲۰۸	۱. لغات دشوار متن ۲۶۷
۶ - ۴ - ۲. آوردن صفت بعد از فعل:	۳. لغات و اصطلاحات طب قدیم ۲۷۰
..... ۲۰۸	۴. اصطلاحات فلسفه‌ی قدیم ۲۷۳
۷ - ۴ - ۲. آوردن ضمیر خاص جاندار	۵. اصطلاحات نمادین ۲۷۴
برای غیر جاندار ۲۰۸	
۸ - ۴ - ۲. کاربرد ضمیر مخاطب مفرد	
به جای مخاطب جمع ۲۰۸	
۹ - ۴ - ۲. تقدیم فعل: ۲۰۹	
۱۰ - ۴ - ۲. رای فک اضافه: ۲۰۹	
	رساله‌ی سوم:
	رند و زاهد ۲۷۵
	بخش نخست: مقدمه ۲۷۷
	۱. معرفتی رساله‌ی رند و زاهد ۲۷۷
	۱ - ۱. نام رساله ۲۷۷

۲۹۵..... ۱- ۷. گونه‌ها و اوزان اشعار	۲۷۷..... ۱- ۲. ساختار اثر
۲۹۷..... ۱- ۸. ترجمه‌ها	۲۷۸..... ۱- ۳. چکیده‌ی رند و زاهد
۲۹۷..... ۱- ۸ - ۱. ترجمه به ترکی آذری	۲۸۴..... ۱- ۴. عرفان فضولی
۲- ۸ - ۱. ترجمه به ترکی استانبولی-	۲۸۹..... ۱- ۵. متکلم و فیلسوف
الف..... ۲۹۹	۲۹۰..... ۱- ۶. فواید ادبی رند و زاهد
۳- ۸ - ۱. ترجمه به ترکی استانبولی-	۲۹۰..... ۱- ۶- ۱. دیباچه‌آرایی
ب..... ۳۰۰	۲- ۶ - ۱. ناسازی یا تضاد:
۴- ۸ - ۱. تصحیح آنکارا..... ۳۰۲	۳- ۶ - ۱. نثر مسجع..... ۲۹۱
۹ - ۱. توصیف نسخ خطی..... ۳۰۴	۴- ۶ - ۱. تسمیه..... ۲۹۱
۱- ۹ - ۱. نسخه‌ی /م..... ۳۰۴	۵- ۶ - ۱. استعاره..... ۲۹۱
۲- ۹ - ۱. نسخه‌ی /ت..... ۳۰۵	۶- ۶ - ۱. استفاده از قید اختصار..... ۲۹۱
۳- ۹ - ۱. نسخه‌ی /م..... ۳۰۵	۷- ۶ - ۱. استفاده از افعال به صورت وصفی..... ۲۹۲
۴- ۹ - ۱. نسخه‌ی /م..... ۳۰۶	۸- ۶ - ۱. چینش‌آرایی..... ۲۹۳
۵- ۹ - ۱. نسخه /هج..... ۳۰۷	۹- ۶ - ۱. هم‌خوانی و تناسب..... ۲۹۲
۶- ۹ - ۱. نسخه‌ی /هج..... ۳۰۷	۱۰- ۶ - ۱. حذف فعل به قرینگی لفظی..... ۲۹۳
۷- ۹ - ۲. نسخه‌ی /د..... ۳۰۸	۱۱- ۶ - ۱. تکرار فعل..... ۲۹۳
۱۰- ۲. شیوه‌ی تصحیح..... ۳۰۹	۱۲- ۶ - ۱. مراعات نظیر..... ۲۹۳
بخش دوم: متن «رند و زاهد»..... ۳۱۱	۱۳- ۶ - ۱. جناس..... ۲۹۴
[دیباچه]..... ۳۱۱	۱۴- ۶ - ۱. حذف فعل در جمله‌ی دوم..... ۲۹۴
[آغاز سخن]..... ۳۱۳	۱۵- ۶ - ۱. واج‌آرایی..... ۲۹۴
[اندرز زاهد به فرزندان]..... ۳۱۴	۱۶- ۶ - ۱. واژه‌آرایی..... ۲۹۴
[مقام شعر]..... ۳۱۸	۱۷- ۶ - ۱. هجا‌آرایی..... ۲۹۴
[قاعده‌ی عالم]..... ۳۲۰	۱۸- ۶ - ۱. عکس..... ۲۹۴
[تعلیم علم]..... ۳۲۳	۱۹- ۶ - ۱. تلمیح..... ۲۹۵
[حقیقت علم]..... ۳۲۴	
[قرب سلاطین]..... ۳۲۸	

۳۸۴.....[خدمت ملوک]	۳۳۰.....[خدمت ملوک]
۳۸۶.....[سخن با پیر میخانه]	۳۳۲.....[زراعت]
۳۹۷.....[ورود زاهد به میخانه]	۳۳۴.....[تجارت]
۴۰۹.....[در کیفیت باده و می]	۳۳۵.....[پیشه‌وری]
۴۱۱.....[در کیفیت ساز و آواز]	۳۳۷.....[علم و جمال]
۴۱۳.....[در کیفیت عشق]	۳۳۹.....[مرئیت علم]
۴۱۵.....[در کیفیت جمال]	۳۴۱.....[رنجش زاهد از رند]
۴۱۸.....[حقیقت رند و زاهد]	۳۴۲.....[اقتدا به پدر]
۴۲۲.....[در اثبات وجود مطلق]	۳۴۴.....[حکمت خدا]
۴۲۳.....[خاتمه]	۳۴۶.....[کیفیت محبت دنیا]
۴۲۵.....بخش سوم: افزوده‌ها	۳۴۷.....[لذت دنیا]
۴۲۵.....۱. واژه‌های دشوار متن	۳۴۹.....[تأدیب نفس]
۴۳۵.....۲. کشف‌الآبیات	۳۵۰.....[دعوت به رنج]
۴۴۲.....۳. یات و عبارات عربی	۳۵۳.....[پدر و پسر]
۴۴۴.....۴. اسامی خاص	۳۵۴.....[در کیفیت طلب]
	۳۵۷.....[تدارک ضروریات معاش]
	۳۶۰.....[فیض نکاح]
۴۴۵.....قبیخ حضرت	۳۶۵.....[عزم سفر]
۴۴۷.....بیرینجی بولوم: مقدمه	۳۶۶.....[چهار مخاطره]
ایکینجی بولوم: حدیث (نوایی)	۳۷۰.....[فیض جمال]
جامی و فضولی‌نین ترجمه‌لری (ایله)	۳۷۲.....[حُسن پاک و عشق پاک]
۴۶۰.....	۳۷۴.....[اجازه‌ی مسافرت]
۵۰۴.....وثیقه‌ها	۳۷۵.....[خانه‌ی خدا]
	۳۷۹.....[خرابات]

پیش‌گفتار

در این مجموعه سه رساله‌ی فارسی از حکیم ملا محمد فضولی را انتشار می‌دهیم. این سه رساله عبارتند از:
دستور معما،
صحت و مرض،
رند و زاهد.

که پیرامون هر سه، در مقدمه‌هایی که بر آن‌ها نوشته‌ام، بحث کرده‌ام. در این پیش‌گفتار، شخصیت فضولی و دیگر آثار وی را به کوتاهی معرفی می‌کنم.

۱. شخصیت فضولی

مولانا حکیم ملا محمد فضولی، شاعر و اندیشمند والاجای شیعه (م - ۹۹۰ هـ) در تاریخ ادبیات اسلامی، شخصیتی مستقل دارد. متفکر و شاعر سه زبانه‌ای است که تأثیر عمیقی، بویژه در تاریخ ادبیات ترکی آذری بر جای نهاده است. نام او محمد، نام پدرش سلیمان بود. گفته شده که در سال ۹۱۰ هـ. در خانواده‌ای شیعی مذهب و آذربایجانی، در جوار مرقد سیدالشهدا، در کر بلا به دنیا آمده است. با وجود این که نام و یاد او در چندین تذکره ذکر شده،^۱ اما از کودکی و کیفیت تحصیلاتش آگاهی چندانی نداریم. در جوانی لقب «ملا» گرفته و مشهور به ملا فضولی بوده است. علوم عربی را نزد عالمی به نام رحمت الله و علوم

^۱. برای آگاهی بیشتر رک: دیوان اشعار ترکی فضولی، مقدمه و تصحیح از: دکتر ح. م. صدیق، نشر اختر، تبریز، ۱۳۸۴، مقدمه.

ادبی را نزد حبیبی، ملک‌الشعراء دربار شاه اسماعیل ختایی آموخته است. و نیز، با دختر رحمت‌الله ازدواج کرده و پسری فاضل و شاعر با تخلص فضلی داشته است.

لقب «ملا» نشانه‌ی کلامی بودن وی، و لقب «حکیم» بیانگر رویکرد او به فلسفه و حکمت است. به دیگر سخن، حکیم ملا محمد فضولی مانند ابوعلی سینا و بیشتر از او، توانست کلام و فلسفه را به گونه‌ای آشتی دهد و راه سوّمی را در حکمت اسلامی بگشاید که بعدها از سوی حکیم ملا عبدالله زنوزی دنبال شد.^۱

از سوی دیگر، وی شاعری اندیشمند است و در شعر ترکی، ید طولایی دارد. در مقدمه‌ی دیوان ترکی خود می‌گوید:

«عِلْمِ سِز، شِعْرِ اَسَاسِی یُوخ دِیوَار اَوْلور و اَسَاسِ سِز دِیوَار، غایتده بی/اعتبار اَوْلور».^۲

یعنی: «شعر عاری از دانش همچون دیواری بی‌بنیان باشد و دیوار بی‌بنیان را سرانجام اعتبار نشاید».

در همان‌جا، از تحصیل علوم عقلی و نقلی و پرورش استعداد شعری خود با دانش و معرفت سخن می‌گوید و اعتقاد دارد که:

^۱. ر. ک.: محمدزاده صدیق، حسین. ملاعبدالله زنوزی و زنوزیه مکتبی، تهران: نشر پیام،

^۲. همان: ص ۹۷.

«شاعری، از الطاف الهی است که نصیب برخی از اولاد آدم می‌شود.»
و شاعر ی را نوعی عبادت می‌شمارد.

استعداد سرشار و بی‌نظیر او، نقش عظیمی در دگرگون‌سازی ادبیات، ترکی آذری داشته است. و می‌توان گفت، نقشی را که نظامی در شعر فارسی ایفا کرده است، او در تاریخ شعر ترکی دارد. از روزگار خودش تا قرن‌ها بعد، بسیاری از شاعران نام‌آور ترکی‌سرا تحت تأثیر آثار او به خلاقیت شعری پرداخته‌اند و نظیره‌سازی و تضمین بر بسیاری از آثار او را بر خود افتخار شمرده‌اند. مانند: باقی (شاعر معروف عثمانی)، خیالی، ناللی، قوسی تبریزی، صائب تبریزی، ندیم، شیخ غالب، سید عظیم شیروانی، میرزا علی اکبر صابر و دیگر شعرای ترکی‌آشنای ایرانی که بر آثار او نظیره‌ها ساخته و او را «استاد الشعرا» نامیده‌اند. به نظر یکی از فضولی‌پژوهان، وی در آفرینش شعری تحت تأثیر هیچ شاعری قرار نگرفته است و سراینده‌ای دارای شایستگی مستثنایی است. آثار او در دوره‌ی قاجار، در مکاتب و تکایای کشورمان تدریس می‌شده است. نسخه‌های خطی کلیات آثارش در کتابخانه‌های ایران نظیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی، مجلس، ملی، دانشگاه تهران، کتابخانه‌ی مرکزی تبریز و جز آن محفوظ و مضبوط است.

۱. ایپک‌تن، دکتر خالوق. فضولی و شرح بعض اشعار او. ارضروم، ۱۹۷۳، مقدمه.

۲. آثار فضولی

آثار باقی مانده از فضولی را می‌توان به ترتیب زیر برشمرد:

۱-۲. آثار عربی

۱-۲. دیوان عربی: مولانا فضولی، در مقدمه‌ی دیوان ترکی و فارسی خود، از دیوان عربی خویش یاد می‌کند. در تذکره‌ی صادقی افشار نیز از دستنویس کلیات فضولی که صاحب تذکره، آن را رویت کرده و دیوان عربی وی را در آن دیده، سخن به میان آمده است. بخشی از این دیوان را ی. ا. برتلس، متشرق روسی، در مجموعه‌ای غارت شده از کتابخانه‌ی شخصی شیخ صفی در اردبیل که هم‌اکنون در پتروگراد (لنینگراد سابق) محافظت می‌شود، یافته و منتشر کرده است که شامل یازده قصیده در بیت و مدح حضرت محمد (ص) و حضرت علی^(ع) است. طولانی‌ترین این قصاید ۶۳ بیت و کوتاه‌ترین آن‌ها ۲۱ بیت دارد. به نظر برتلس،^۱ در این قصاید، تأثیر عمیق عمادالدین نسیمی شروانی، شاعر عارف حروکی مسلک ابستدای قرن نهم آذربایجان، به روشنی مشهود است.

فرجامین چاپ نسبتاً منقح دیوان عربی فضولی از آن عبداللطیف بندر اوغلو است. او همانند محمد طنجه، استاد سابق زبان و ادبیات

۱. نقل از آ، جزء ۲۷، ص ۶۹۸